

*Látlak, nézlek – minek nevezzelek?**

1. Bevezetés. Az utóbbi években a Magyar Nyelv című folyóiratban publikáltam néhány, „eretnek” nyelvtörténeti megoldásokat tartalmazó tanulmányt. Nemrég botlottam bele a magyar személyjelölési problémakörbe, amelynek vizsgálata során igei és névszói személyvégződéseinknek, azaz igei személyragjainknak és birtokos személyjeleinknek kialakulását, nyelvtörténeti útját kívánom uralisztikai háttérben – az eddigi nézetek fényében – nyomozni. Egyelőre úgy látom, hogy ezt csak monografikusan végezhetem el, ami nem kevés időt fog igénybe venni, de reményeim szerint talán módomban lesz véghezvinni. Ez alkalommal a kérdéskör egy apró, de nem lényegtelen részét veszem górcső alá, ez pedig a *-lak/-lek* személyvégződés létrejöttének mikéntje és az ilyent tartalmazó igealakok kategorizálása.

Az ilyen ragot tartalmazó igealaknak még a kategóriába való besorolása is komoly nézeteltéréseket váltott ki tudományágunkban (l. különösen VELCSOVNÉ 1974). Előrebocsátom, hogy én is (határozott) tárgyas orientációjának tekintem a *-lak/-lek* ragos igealakokat.

Most sorra veszem e ragunk kialakulásával kapcsolatos legfontosabb nézeteket, amelyeket idézetekkel szemléltetek, hogy az olvasó hiteles képet kapjon ennek a morfémanak az elmúlt több mint száz év során kialakult és kalandos változásokat elszenvedett történeti és leíró szempontú megítéléséről.

Abban a tekintetben viszonylagos egyetértés született a kutatók körében, hogy e ragunk *l*-je azonos a Sg2. személyű *-l* igeraggal, *k*-ja pedig az alanyi ragozás Sg1. személyű igeragjával, de a *-lak/-lek* „ragbokor” *l* elemének eredete mára már más megvilágításba került.

„A magyar *tudlak, kérlek* egyes és többes számú tárgyra egyaránt mutat, alanyra pedig mindig [egyes számú, H. L.] első személyűre. Ezt az első személyt a végén levő *-k* jelöli, ép úgy mint a tárgyatlan *tudok, tudjak* alakokban. – A második személyű *t á r g y a t* pedig nyilván az *-l* hang mutatja; ez tehát eredetére nézve azonos a második személyű *a l a n y -l* ragjával: *észél, írá-l, kérné-l* stb.” (TMNy. 606; kiemelve az eredetiben, H. L.). „Korai szövegméleinkben nincs rá példa; vö. LaskS.: *Tegeđ kerlek es vžunlak, ma tegeđet miltathlan žmadlak*” (E. ABAFFY 1991: 157). E rag tehát elég későn jelent meg nyelvemlékeinkben, de teljesen nyilvánvaló, hogy még az ómagyar nyelvállapot előtt keletkezett (így E. ABAFFY 1991: 138; SÁROSI 2003: 162).

* Lektoraim értékes észrevételei – amelyekért ezúton fejezem ki köszönetemet – hozzájárultak tanulmányom végső megformálásához. – Miután elküldtem a Magyar Nyelvnek e tanulmányomat, a szerkesztőség arról értesített, hogy HEGEDŰS ATTILA É. Kiss Katalinnak a Nyelvtudományi Társaság 2019. június 4-i ülésén történt köszöntésekor ugyanilyen témájú előadást tartott, amely az Általános Nyelvészeti Tanulmányok 32. kötetében jelent meg „Pótlás a Kis magyar nyelvtörténethez: a *-lak/-lek* igerag eredete” címen (HEGEDŰS 2020). A szerkesztőség szíves közvetítésével HEGEDŰS kolléga rendelkezésemre bocsátotta kéziratát; miután megismerkedtem dolgozatával, arra a következtetésre jutottam, hogy a két írás tartalmilag nem ellentétes.

A *-lak/-lek* rag elemeinek mibenlétével kapcsolatos nézetet MELICH és KLEMM kutatásának köszönhetően sikerült úgy módosítani, hogy igen valószínű, sőt – szilárd meggyőződéseim szerint – biztos megoldáshoz juthattunk. Most ezt ismertettem részletes idézetekkel.

A magyar *kérlek, várlak* kapcsán született vélekedések egyike: „Ez alakokban a *-lek, -lak*-beli *l* az egyik nézet szerint csak »nyilván a 2. személyű tárgy« jele (l. TMNy. 606), a másik szerint bizonyosan az (l. BUDENZ, SZINNYEI, THOMSEN, Nyr. XLI [1912:] 28). Mindkét nézet tehát az *-l*-ben az alanyi ragozású *-l*-et keresi (vö. *írák, írálk, gondolkozok, gondolkozzál, írtál*; nb. ez az *l* jelöli az egyes és a többes 2. személyű tárgyat). E nézet ellen sok kifogást lehet emelni. Az egyik az, hogy az *-l* személyrag a jelentő mód jelen idejében eredetileg csak az ikes igéknél volt meg, innen terjedt s terjed ma is az iktelenekre (vö. *adok, veszel, teszel* stb.)... Nagy baj szerintem az is, hogy a cselekvő személy jele *-k*, holott *-m*-et várnánk. Igaz, hogy a történeti kor folyamán a *-k* helyén *-m*-ből fejlődött *-n*-et is találunk¹[...], úgy hogy a mai *-k* későbbi is lehet. Mindezek a tények elégségesek arra, hogy a *-lek, -lak* eddigi magyarázatában kételkedjünk” (MELICH 1913: 248–249, 1914: 44–45).

KLEMM – MELICH megjegyzéseire támaszkodva – igyekezett összeszedni azokat az érveket, amelyek az addigi nézet ellen szólnak. „A *-lak, -lek* tárgyas személyragot úgy szokták magyarázni, hogy a *-k* benne az egyesszámú 1. személyű alanyt jelöli (vö. *látok, várok, kérek*), az *-l*- pedig [...] az egyes- és többesszámú 2. személyű tárgyat (az *l* ily 2. személyt jelölő szerepét látjuk ily alakokban: *alszok, fekszek, adtam, kértél, igyál, egyél*). E magyarázat helyesvolta ellen kételkedés merült fel (vö. MELICH J.: A magyar tárgyas igeragozás. MNy. IX, 1913. 248.) [...] [Bekezdés.] MELICH J. [...] két kifogást hoz fel a *-lak, -lek* tárgyas személyrag hagyományos magyarázata ellen. Az egyik az, hogy az *-l* személyrag a jelentő mód jelen idejében eredetileg csak az ikes igéknél volt meg, innen terjedt s terjed ma is az iktelenekre. A másik kifogás az, hogy a cselekvő személy jele *-k*, holott *-m*-et várnánk. MELICHnek e két kifogásához még két kifogást fűzhetünk hozzá. Miért van csak egyesszámú 1. személyű alany mellett a 2. személyű tárgy megjelölve (*lát-lak, kér-lek téged v. titeket*); ellenben ha az alany nem az egyesszámú első személy, akkor az állítmány alanyi ragozású, azaz nincs ott az *-l* (*ő lát, kér téged v. titeket, mi látunk, kérünk téged v. titeket, ők látnak, kérnek téged v. titeket*; nem pedig: *ő *látol(on), *kérel(en), mi *látolunk, *kérelünk, ők *látolnak, *kérelnék téged v. titeket*)? Továbbá miért nincs megjelölve a tárgy többsége a személyragban (*lát-lak, kér-lek téged v. titeket*) [...] [Bekezdés.] Ha tehát ennyi kifogás merül fel a *-lak, -lek* tárgyas személyrag hagyományos magyarázata ellen, kérdés, hogyan magyarázzuk. Találunk a magyarban többféle *-l* igeképzőt, ezek közül a következőket vonhatjuk bele magyarázatunk körébe: a gyakorító *-l*-t (pl. *sujtol, kérel, döföl*), a műveltető *-l*-t (pl. *émél = szoptat*;

¹ MELICH (1913: 248–249, 1914: 44–45) feltevése, miszerint a nyelvmélekekben a Sg1. sz. *-m* igei személyrag helyett olykor *-n* található, egyrészt téves olvasat, másrészt íráshiiba, ami a scrip-torok javítgatásaiból világosan megállapítható, amint ezt KOROMPAY KLÁRA kolléganőm levélben közölte velem.

nevel, *növel*), a denominális *-l*-t (pl. *orvosol*). Az ily *-l* képzős igék egyesszámú 1. személyű alakjából (*sujtolok*, *kérellek*, *ëmëllek*, *nevellek*, *növellek*, *orvoslok*) meg lehet magyarázni a *-lak*, *-lek* tárgyas személyrag alakját és szerepét” (KLEMM 1925: 256–257; én emeltem ki, H. L.). Továbbá: „Eredetileg így mondták: *én *sujtolok*, **kérellek*, **ëmëllek*, **növellek*, **orvosolok téged v. titeket* [...] az egész **-lok*, **-lök* igevégzet személyraggá lett [...] A **-lok*, **-lök* személyragot azután egy fokkal nyíltabban kezdték ejteni” (KLEMM 1925: 256–257; vö. még 258).

„E magyarázat mellett eloszlik az a négy kifogás, amely a *-lak*, *-lek* tárgyas személyrag hagyományos magyarázata ellen felmerült, nevezetesen az a kifogás: 1. Miért van itt *-l*, holott ez csak az ikes igéknél van meg? Ez az *-l* nem azonos az *alszol*, *fekszel*, *adtál*, *kértél*, *igylál*, *egyel*-féle alakokban levő *-l*-lel, vagyis nem névmási elem, nem a fgr. **l*. 2. személyű névmástő gyenge fokának (**δ*•) a fejleménye, hanem eredetileg igeképző. 2. Miért *-k* itt a cselekvő személy jele, holott *-m*-et várnánk? Mert ezek a *-lak*, *-lek* végű igealakok eredetileg alanyi ragozású alakok, mint *látok*, *kérek*. Ilyenkor az ikes igéknél is *-k* van (*eszem ~ megeszlek*); ezek az igék ugyanis előfordulhatnak átható és átnemható minőségben egyaránt, az utóbbi szerepben régen rendszeren ikes ragozásúak, az előbbi szerepben rendszeren iktelenek. [...] 3. Miért nincs megjelölve a tárgy többsége? Mert eredetileg a *-lak*, *-lek*-ben a tárgy egyáltalában nem volt megjelölve. 4. Miért egyedül csak az egyesszámú 1. személyű alany mellett van megjelölve a 2. személyű tárgy (*én lát-lak*, *kér-lek téged v. titeket*); ellenben ha az alany nem az egyesszámú 1. személy, hanem más személy vagy többesszámú, akkor az állítmány alanyi ragozású: *ő lát, mi látunk, ők látnak téged v. titeket*. A régi magyarázat mellett azt lehetne várni, hogy minden számú és személyű alannál kifejeztessék *-l* 2. személyű névmási elemmel a 2. személyű tárgy. Az új magyarázat szerint az *-l* eredetileg igeképző volt, mely csak mondattani tapadás útján jutott 2. személyű tárgyat jelölő szerepéhez.² A mondattani tapadás a beszédben előforduló kedvező lélektani szituációtól függ. [...] A *-lak*, *-lek* esetében a mondattani tapadás oka talán az volt, hogy sokkal kedvezőbb a lélektani helyzet az egyesszámú 1. személyű alany mellett, mint más alany mellett, mert a 2. személyű tárgy (*téged*, *titeket*) leggyakrabban az egyesszámú 1. személyű alannal kapcsolatban fordul elő” (KLEMM 1925: 258–259; én emeltem ki, H. L.).

HORGER (1931: 52–53) és a szuffixumok eredetét tanulmányozó TAULI (1956: 214) is egyetértéssel fogadta KLEMM (1925) magyarázatát, amely először tehát MELICHNÉL (1913: 248) merült föl.

NYÍRI racionálisan összegezte a hagyományos felfogás kritikájából megszületett történeti értelmezést. „Valószínű, hogy minden olyan *-l* képzős tranzitív ige lehetett kiinduló pontja a *-lak*, *-lek* határozott egyes/többes 2. személyű tárgyra vonatkozó, egyes szám 1. személyű alanyt is kifejező morfémanak, melynek *-l* képző nélküli igealakjai is elevenek voltak. Ilyen a *kér* : *kérel*, *néz* : *nézel*, *ér* : *érel* ’öfter berühren’, *üt* : *ütel*, *vet* : *vetel* > *vetél* (vö. SÁMSON EDGÁR, A magyar nyelv egyszerű gyakorító képzői 20, 34, 35, 19 stb.). Az *én kérek* mellett lehetett

² Voltaképpen a következő észrevétel is ilyesmit sejtet: „a második személy tárgyra mutató *-lak*, *-lek* [...] melyben persze [...] nincsen második személyű névmási tárgy” (BÁRCZI 1965: 280).

valakit, valamit, tégedet, titeket tárgy (vö. még ma is: *mi kérünk* nemcsak *téged, titeket*, hanem *valakit, valamit, valakiket, valamiket* is); hasonlóképpen a *kérlek* > *kérlek valakit, valamit, téged, titeket*. [...] – KLEMM ANTAL (MNY. XXI [1925:] 257) mutat rá arra, hogy a *kérlek* előzménye *kérelek* volt, és ehhez hasonlóan volt eredetileg *sajtolok, emelek, nevelek, orvosolok téged, titeket* [...] én a *kérlek* és társai alaki szerkezetének, valamint egyes 1. személyű alanyra és egyes/többes 2. személyű tárgyra utalásának létrejöttét általában paradigmából való kiválással magyarázom” (NYÍRI 1973–1974: 156; vö. még 159, NYÍRI 2004: 24). NYÍRINEK nyilvánvalóan igaza van, hogy a *kérlek* önállósult, vagyis *kérlek* lett.

Tudtommal RÉDEI (1989: 202–205) volt az, aki az „állóvizet” igazán föl-kavarta, amikor az *-l* és az *-sz* személyvégződés elődjét igenévképzőben vélte megtalálni. A rokon nyelvi megfelelőekkel rendelkező *-l* deverbális nomenképzőt (pl. *fonal, fedél*) és pl. a nyelvjárási *föl* ’kochen’, *nöl* ’wachsen’ *l*-jét azonosította nyelvtörténetileg ezzel a személyraggal.

Ezt E. ABAFFY elutasította a következő érvekkel: 1. noha ilyen eredetű személyvégzések vannak a rokon nyelvekben, ez a körülmény még nem igazolja, hogy az *-l* is így keletkezett volna; 2. participiumképzőből kiindulva azzal kellene számolni, hogy az ősmagyar korban (1. és 2. személyben (még) általános volt a nominális állítmány (E. ABAFFY 1991a: 386–388; vö. még BENKŐ 1980: 237). E. ABAFFYNAK ez utóbbi érve azonban téves, hiszen RÉDEI javaslatának racionális eleme, hogy e végződés megszületését a 3. személyre teszi föl, ti. a 3. személyű igealakok nagyon gyakran névszói alakokból, participiumképzővel bővült formákból születtek meg. (Erről l. részletesebben HONTI 2020b.)

Azzal szokás számolni, hogy nyelvünk történetében a Sg3. személyben volt $\emptyset$ és (névszóképzői eredetű) *-n* személyrag, RÉDEI szerint e készlet még (ugyan-csak névszóképzői, participiumi eredetű) *-sz* és *-l* igeraggal is bővült volna; de vajon mi indokolta volna funkcionálisan az azonos személyi szerepkörű végzések ezen kavalkádját?

Történeti nyelvtanunkba már az ennek a nézetnek a szellemében fogant magyarázat került be. „Eredetileg feltehetően az E/1. *-k* rag is utalhatott a második személyű tárgyra. A *-lak/-lek* rag bizonyára másodlagos, s talán csak az ősmagyar kor utolsó szakaszában vált raggá. A rag kialakulásának folyamata nem bizonyítható, csak feltevésekre támaszkodhatunk.³ [Bekezdés.] A legvalószínűbb vélemény az, mely E/1. *-k*-t lát a ragban, az *-l*-et pedig gyakorító képzőnek tartja, s úgy gondolja, minden olyan *-l* képzős tranzitív ige kiindulópontja lehetett a *-lak/-lek* ragnak, melynek *-l* képző nélküli alakjai is elevenek voltak: *kér* : *kérel*, *sujt* : *sujtol* stb. Eredetileg ezek E/1. *-e* mind harmadik, mind második személyű határozatlan tárgyakra vonatkozhatott (*én kérek valakit, téged, én kérelek valakit, téged*), majd olyan megoszlás történt, hogy a *kérek* csak harmadik, a *kérelek* > *kérlek* pedig csak második személyű tárgyra utalt. Tehát: *én kérek vkit* vagy *téged* → *én kérek vkit*; *én kérelek vkit* vagy *téged* → *én kérelek* > *kérlek téged*. [Bekezdés.] Így a *-lak/-lek* olyan funkcióban vált raggá, hogy E/2. vagy T/2. tárgyra utalt. Ez a paradigma nem teljesedett ki, a többi személyben ugyanaz az alak tölti be a kettős

³ Hasonlóan BÁRCZI 1975: 60.

funkciót: *ő kér valakit vagy téged, mi kérünk vkit vagy téged stb.*” (E. ABAFFY 1991b: 138–139; vö. még E. ABAFFY 1992: 193, 231).

HAVAS részletesen előadta e ragunk megszületésének körülményeiről vallott nézetét. Szerinte a *-lak/-lek* személyragról a következő állapítható meg: „Anyagát tekintve problémátlan benne a *-k-*: azonos a Sg1 általános végződésével. Az *-l* elemre vonatkozólag kétféle elképzelés lehetséges. Az egyik szerint etimológiailag azonos, vagy legalábbis azonos eredetű a Sg2 *-l-*jével. Ha így van, tárgyra utaló elemnek kell lennie, s az is rendben levőnek látszik, hogy ilyenként megelőzi az alanyra utalót (ez a tárgyas ragozás többes számában is így van). Két komoly probléma van azonban ezzel a megoldással: az agglutinálódás lépéseit – nevezetesen az elsőt, amikor még csak az *-l-*nek kellett volna meglennie – nehéz belátni (egyes vélemények szerint sohasem létezett **kérel* alak a **kérelek* > *kérlek* előzményeként): illetve az *-l-* itt a tárgy jelölőjeként kellene felfognunk, ami példátlan lenne (hiszen a mediális–intranszitiv sorban mindig alanyt jelöl). A másik megoldáskísérlet szerint (NYÍRI 1974) az *-l* itt tranzitív képző, a *kérek* és a **kérelek* eredetileg egymás mellett élhetett, mindkettő általános ragozású alak volt, s csak a kontextus megoszlása (*kérek valamit*, de **kérelek téged, titeket*) hozta létre a *-lak/-lek* mai tárgyasnak érzett, s kizárólag 2. személyű tárgyra irányuló jelentését. Ezzel a megoldással viszont az a baj, hogy a kontextus illetén megoszlására nem mutatkozik független bizonyíték (annál is kevésbé, mivel ugyanabban a kontextusban Pl1 alanynál nyoma sincs ilyesminek: *kérünk* – és nem **kérünk* – *téged/titeket*), s így az elképzelés valójában csak előfeltételezi, amit meg kíván magyarázni. Itt a medializációs teória sem segít, mert a tárgy nemcsak határozatlanak nem fogható fel, hanem lényegtelennek, pusztán körülményhatározónak sem. A *-lak/-lek* eredetét (nem is annyira a mi? vagy a hogyan?, mint mindenekelőtt a miért? kérdése tekintetében) továbbra sem tekinthetjük megoldottnak” (HAVAS 2005: 179–180; l. még HAVAS 2004: 134–135 is).

A modern szemléletet képviselő É. KISS (2003: 323) és DEN DIKKEN (2004: 480–490, 1. jegyzet) is az E. ABAFFY közzétette megoldást tartja helyesnek. É. KISS (és nyomában mások is) új morfoszintaktikai szempont alapján igyekezett föltörni a *-lak/-lek* rejtélyét, és többször is visszatért erre a problémára. Most főleg az ő nézetét szemléltetem saját szavaival.

„Ha egy jelenség rendszerszerűtlennek tűnik, ez annak a jele, hogy még nem ismertük fel a jelenséget mozgató törvényt. [Bekezdés.] E meggyőződésünknek megfelelően az 1. és 2. személyű tárggyal való igeegyeztetést is törvény irányítja – ha nem is univerzális, csak a nyelvek egy csoportjára jellemző törvény. E törvényt COMRIE (1980) írta le az északkelet-szibériai csukcs, korják és kamcsadál nyelvek tényei alapján. [Bekezdés.] COMRIE megfigyelése szerint e nyelvekben a mondatban kifejezett esemény szereplői, illetve az őket megtestesítő igei személyragok személyük szerint egy ún. elevenségi (animacy) hierarchiába rendeződnek. Ennek lényege, hogy az 1. személy prominensebb, mint a 2. személy, s a 2. személy prominensebb, mint a 3. személy, és az egyes számú alakok is prominensebbek mint a többes számúak” (É. KISS 2003: 323). „Egy ige tárgyának kevésbé prominensnek kell lennie, mint az ige alanyának. Az e követelményt megsértő tárggyal

az ige nem egyeztethető. [Bekezdés.] Az inverz egyeztetési tilalom hatálya alá kerülő esetekben a tárgyi egyeztető morféma elmarad, azaz az ige tárgyas ragozás helyett alanyi ragozásban áll” (É. KISS 2003: 324; vö. még É. KISS 2010–2011: 142). É. KISS – KÁNTOR (2014: 58) is megkövült inverz egyeztetési tilalommal magyarázza a *-lak/-lek*-nek ezt az egyediségét.

É. KISS esetleges kontaktuson alapuló távoli kapcsolatot is lehetségesnek vél: „Az inverz egyeztetési tilalom ezidáig a magyaron kívül csak [...] három északkelet-szibériai nyelvből ismert [...]. Kérdés, hogy vajon a magyar és a korják–csukcs–kamcsadál nyelvek egyedi fejlődése során véletlenszerűen kialakulhatott-e egy lényegében azonos megszorítás. A korják, csukcs és kamcsadál nyelveket szoros genetikai rokonság fűzi össze. A magyart genetikai rokonság nem köti e nyelvcsoporthoz. Azt azonban érdemes volna megvizsgálni, hogy vajon az uráli nyelvcsalád szibériai nyelveiben nem fedezhetők-e fel az inverz egyeztetési tilalom jelei, azaz vajon nem egy hajdani, az uráli és az északkelet-szibériai nyelveket is magába foglaló nyelvsvövetségre utaló jelenséggel van dolgunk. Az uráli nyelvekkel és a kelet-szibériai jukagírral kapcsolatban már vetődött fel ilyen hipotézis” (É. KISS 2003: 326).

Nem sokkal később ennél részletesebben megfogalmazva is előadta ezt az elképzelést: „The facts that a verb taking 3rd person subject and a 1st or 2nd person object does not bear any object agreement morpheme, whereas a verb taking a 1st person singular subject and a 2nd person object morpheme can both be derived from the so-called inverse agreement constraint known from the Chukotko-Kamchatkan languages (see COMRIE 1980), which forbids V–object agreement in case the object is more animate than the subject. It is a question for further research whether Hungarian and the Chukotko-Kamchatkan languages can have developed the same constraint independently of one another [...] it does not seem implausible to hypothesize that Proto-Uralic, a distant ancestor of Hungarian, and Proto-Chukotko-Kamchatkan could belong to the same Sprachbund [...] The hypothesis that the inverse agreement constraint is a relic of a Uralic–Siberian Sprachbund would be supported if the constraint could also be pointed out in the (nearly extinct) Siberian languages of the Uralic family, i. e., in the Samoyed languages, in Vogul, and in Ostyak” (É. KISS 2005: 114–115).

Még később már több történeti lehetőséggel számolt É. KISS, például azzal, hogy az inverz tárgyjelölési tilalom esetleg ugor újítás lenne, amely áterjedt a szamojédra, onnét pedig a paleo-szibériai nyelvekre, illetve „hogy a differenciált tárgy–ige egyeztetés és az inverz egyeztetés tilalma az uráli nyelvcsalád valamennyi szibériai tagját jellemezhet; vagy areális jelenséggént terjedt el Szibériában, vagy esetleg az alapnyelvből maradt fenn” (É. KISS 2015: 109–110).

2. Megjegyzések

2.1. A Sg2. személyű *-l* igerag történetével részletesen itt nem foglalkozom, leendő monográfiámban egy külön pontban igyekszem majd tisztázni. A Sg1. személyű *-k* igeragra ugyanez a sors vár. Lévé a *-lak/-lek* rag ősmagyar kori, talán mégsem korlátozódott az *-l* használata eredetileg a múlt időkre és a feltételes

módra, hanem pl. a *tész* tőtípusú igékben is megjelenhetett éppen disszimilációs okból, hogy kevésbé monoton hangzású legyen az igealak, tehát *tészész* $\geq$ *tészël*; nem lehet ugyanis véletlen, hogy az *-l* leginkább a szibiláns tövű igékben szerepel!!⁴

Lektoraim egyike, KOROMPAY KLÁRA javasolta, hogy ne rejtsem véka alá a Sg2. személyű *-l* igerag forrásával kapcsolatos megoldási javaslatomat a majdani monográfiámra és egy más fórumon lehetőleg hamarosan ugyancsak napvilágot látó tanulmányomra (HONTI 2020b) utalva. Az utóbbi években főleg a Magyar Nyelvben közzétett cikkeimben a korábbi felfogásokhoz, nézetekhez képest bevallottan „eretnek” gondolatokat tettem közzé,⁵ jelen tanulmányom és a 2020b jelzésű is ilyen. Az általam megfogalmazott változássornak az a lényege, hogy Sg2. személyű névmásból agglutinálódott igerag *t* eleme az ismert okból *d*-vé válván, további változásokat is elszenvedett. A rokon nyelvek közül ez a szamojéd nyelvekben (pl. MIKOLA 1988: 241, 2004: 105–106, 119) és a finnben (pl. HÄKKINEN 1994: 165–166) jól dokumentált fejlemény, de megvan más nyelvekben is (l. SEREBRENNIKOV 1974: 124–127). Tehát:

$$(1) t > d / \delta > l / r$$

$$(2) t > \delta > \vartheta$$

A $*\delta > (>) *s$ (= *sz*) megszületése az eddig ismertettektől eltérő körülményeknek köszönhető, ez az általam instabil tövűnek nevezett igékben alakult ki, amely változás a hangtani környezet hatására bekövetkezett asszimiláció, vagyis a szomszédos szótag *s* (= *sz*) hatására a δ -t *s* (= *sz*) váltotta föl, erről (l. pl. HONTI 2020a: 84–86).

$$(3) \begin{array}{l} \text{tes-el} = \text{tész-ël} \\ *tes- : *tes-et > *tes-ed \gtrsim *tes-e\delta < \begin{array}{l} \boxed{\Delta} \\ \boxed{\nabla} \end{array} \\ (*tes-e\vartheta >) *tes-es = \text{tész-ész} \geq \text{téssz} (= \text{tész-sz}) \end{array}$$

2.2. MELICHHEL (1913, 1914) ellentétben a „nyilván” és a „bizonyosan” – az én nyelvismeretem szerint – szinonimák, tehát ahogy én látom, a TMNy., BUDENZ, SZINNYEI és THOMSEN azonos mértékben tekintették helyesnek a Sg2. személyű *-l* igeragnak és a *-lak/-lek l* elemének állítólagos történeti azonosságát valló nézetet.

2.3. KLEMM (1925: 258–259) történeti értelmezésében a *-lak/-lek l*-je ige-képzőből keletkezett, míg a Sg2. sz. alanyi *-l* igerag (*iszo-l*, *alszo-l*) egyesek szerint a $*t$ - kezdetű Sg2. sz. személyes névmásból, mások szerint viszont ennek az *-l* személyragnak az előzménye is a gyakorító funkciójú *-l* ige-képző. Az igei személyragnak a megfelelő személyes névmásból való származtatása teljesen természetes, de az ige-képzőből eredeztetett Sg. 2. személyű *-l* igei személyragnak

⁴ A *-lak/-lek*-ről szólva: „Although the etymology of *-l* is uncertain, it is clearly cognate with the 2nd person subject agreement morpheme of the so-called *-ik* conjugation” (É. KISS 2013: 9).

⁵ „Eretnek” nézetek megfogalmazásában előttem járt BENKŐ LORÁND, ő volt az úttörő, és ez a negyven évvel ezelőtti monográfiájában világosan látható (l. BENKŐ 1980: 191).

egy másik finit alakba és más funkcióban való beépülése legfeljebb bűvészmutatványának felelne meg, nem pedig reális nyelvi változásnak.

A *-lak/-lek* ragos igealak létrejötte szempontjából valószínűleg döntő jelentőségű a *kérél* ige, amely több, tudományos célú szótárunkban is megtalálható: *kérél* 'kérve engesztel, békít' (CzF. 3: 564), *kérél* 'erbitten, besänftigen', *szép szóval valakit kérelni* (NySz. 2: 213), *kérél* (ÚMTsz. 3: 218a). A CzF. (3: 551–552) a *kér* alatt tartalmaz *kérlek* adatokat, a legelsők 1510-ből valók, csak az nem dönthető el számomra, vajon a *kér* vagy a *kérél* finit alakjairól van-e szó. Maga a *kérél* ige talán periferikus használatúvá lett, a TESz. (2: 452ab) és az EWUng. (1: 733ab) meg sem említi, hanem csak a derivátumait (*kérelem* [= *kérelm!*], *kérlek*) közli; BALASSA (1940: 404b) szótára közli ugyan, de csak tájszóként, „A magyar nyelv értelmező szótára” viszont egyáltalán nem tesz róla említést. Ennek ellenére az interneten több kapcsolattereső szövegben találkozni vele, pl. „Kérek titeket jelentsétek ezt a HAMIS oldalt”; „Kérek véd a fejedbe ezeket a mondatokat”; „Kérek, jelentkezz be a felhasználóneveddel”; „Kérek isten hallgass én rám”; „Kérek győzd meg az alábbi linken”. A Bécsi kódexből származó: *nem gi ő z e l e k varny* (idézi KLEMM 1928–1940: 122) és a Keszthelyi kódexből való *hywtalok* (idézi MELICH 1913: 156, jegyzet, 1914: 35, jegyzet) is szépen dokumentálja ezen igeragunk forrásszerkezetét.

A (*kérél*ek >) *kérél*ek > *kérlek* változás nyilvánvalóan a Horger-törvény érvényesülésének következménye.

HAVAS hosszasan idézett nézetével vannak problémáim: 1. „egyes vélemények szerint sohasem létezett **kérél* alak a **kérelek* > *kérlek* előzményeként” – sajnálatos módon nem árulja el, ki és miért vonja kétségbe a *kérél* létezését (de l. a fentebb idézett adatokat!); 2. „ugyanabban a kontextusban Pl1 alanynál nyoma sincs ilyesminek: *kérünk* – és nem **kérünk* – *téged/titeket*”; persze hogy nincs, hiszen a *kérél* (amely tehát igenis valóságos alak!!!) → *kérél*ek > *kérlek* alakban az *l* hangalakjánál fogva asszociálódott a Sg2. személlyel, gyaníthatólag annak lehetett itt szerepe, hogy a „Sg1 ↔ Sg2” kommunikáció sokkal gyakoribb, mint a „Pl1 ↔ Sg2/Pl2”.⁶ Lényegében KLEMM (1925: 258–259) fentebb idézett vélekedése is ezt fejezi ki.

É. KISSnek (2003: 324) történeti szempontból feltétlenül igaza van abban, hogy a *-lak/-lek* ragban a tárgyi egyeztető morféma elmarad, ti. *-l* eleme nem a **t*- személyes névmásból keletkezett tárgyi egyeztetés végett, hanem a *kérél*, *sujtol* stb. *-l* igeképzőjéből adaptáció révén. Később mintha részben mégis más értelemben nyilatkozott volna ugyanerről egy szerzőtársával közösen: „a *kérlek*, *látlak* féle igealakokban egy *-l*- morféma, az egyes szám 2. személyű személyrag egyik allomorfja utal a tárgyra” (É. KISS – KÁNTOR 2014: 56–58; lényegében ugyanígy korábban is: É. KISS 2005: 110–111). Itt annyit kell korrigálnom, hogy a *-lak/-lek* *-l*-je nem „az egyes szám 2. személyű személyrag egyik allomorfja”, hanem ez valóban igeképzői eredetű, és csak a véletlen játéka, hogy a két elem hangtanilag megegyezik, ami nyilván azt is elősegíti, hogy az anyanyelvi beszélők expressis

⁶ Egyébként is egy lehetséges változás vagy bekövetkezik, vagy nem. Lényegében ezt fejezi ki a szerző egy megjegyzése is (HAVAS 2004: 137, 68. jegyzet, 2005: 182, 66. jegyzet).

verbis az egyes számú 2. személyű tárgyra utaló elemként érzékelik, amely analógiásan, „ráértéssel” a többes számú 2. személyű tárgyra is áterjedt. A *látlak, nézlek* stb. alakokban így az *l* teljesen nyilvánvalóan a 2. személyű tárgyat „veszi célba” a *hozol, nézél* stb. igeragjával fennálló homofónia folytán, szinkron szempontból tehát – a történeti hátteret tekintve látszólag – mégis a tárgyi egyeztetés hordozója, megvalósítója. Továbbá az a körülmény, hogy a *-lak/-lek* végződés főnévi igenévhez birtokos személyjelként csatlakozhat, a tárgyas igeragozás és a birtokos személyjelezés bizonyos funkcionális rokonsága révén azt erősíti meg, hogy a *látlak, nézlek* igealakok bizony határozott tárgyas irányultságúak. Summa summarum: egyetértek ugyan M. KORCHMÁROSSAL (1977: 74), de KOROMPAY KLÁRA lektorom figyelmeztető szavai nyomán inkább egyedi jelenségnek tekintem a *látlak, nézlek* igealakokat, amelyek önálló, határozott tárgyas orientációjú kategóriát alkotnak.

Sajnálattal kell megállapítanom, hogy nem mindenben vagyok képes követni É. KISS (2015: 109–110) kissé bonyolult, a *-lak/-lek* esetleges nyelvtörténeti kalandozásait sugalló gondolatmenetét, főleg talán ezért nem is vagyok képes egyetérteni vele... Legfeljebb annyi kommentárt fűzhetek ehhez, hogy a sok ezer évvel ezelőtti uráli korra visszatekintve bármiféle nyelvészövetség gondolatával el lehet játszani, a még korábbi időkre gondolva pedig akár a nosztratikus alapnyelv vagy éppen a Proto-World rekonstruálásával is.

2.4. Nekem problémát jelent, hogy a Sg1. személyű alanyi ragozású igealakban a *-k* személyrag előtt középső nyelvállású az előhangzó, pl. *lát-ok, néz-ék, üt-ök*, de a *-lak/-lek*-ben alsó nyelvállású a *-k* előtti magánhangzó. A KLEMM (1925: 256–257) rekonstruálta *-lVk* végződésű adatokban a magánhangzó középső nyelvállású (*o, ě*), míg a ténylegesen létezőkben alsó nyelvállású (*a, e*) van. Ezen igék közül a *sujtol* és az *orvosol* KLEMMnél is második szótagi *o-t* tartalmaz; a **kérelék*-ben forrásaim szerint (l. fentebb) az ige szótári alakja nyilvánvalóan *kérél*; a többi ige esetében (**ēmēlek, *nēvelék*) bizonytalan vagyok: az *ēmik* adatai közt a NySz.-ban az *ēmī*-nek csak a második szótagi magánhangzóhiányos derivátumai szerepelnek (NySz. 1: 624–625), tehát nincs információ a hiányzó magánhangzó nyelvállásáról, vagyis hogy *e* avagy *ě* magánhangzóval van-e dolgunk; a *nő* anyagában (NySz. 2: 993–1000) nyílt *e-t* tartalmazó *nēvel* található (vö. *Meg nevellec és megsokasítalac tégedet*, NytSzt. 2: 997; további ilyen régi nyelvi adatokat l. KLEMM 1928–1940: 122).

Azt hiszem, hogy a KLEMM-féle *kérelék* forma téves lehet, a szóközépi magánhangzó ui. kétségtelenül zárt *ē* (l. fentebb a szótári adatokat), helyesen tehát: *kérēlek*; de az igerag magánhangzójának minőségét illetően zavarban vagyok, hiszen a 2. személyű tárgyat és a Sg1. személyű alanyt jelölő morféma magánhangzója ma alsó nyelvállású: *-lak/-lek*, de MELICH szerint „Bizonyos dolog, hogy a *-lak, -lek*-beli mai *e* (nyílt *e*) ~ *a* vocális eredetileg zártabb volt, másképp BUDENZ UgAl. 348, SZINNYEI NyK. XXXIII [1903:] 257, 258” (MELICH 1913: 248, *jegyzet, 1914: 44, *jegyzet); ezt a vélekedést KLEMM (1925: 258) egyetértőleg idézi. BUDENZ (i. h.) azonban csak szinkron értelmű megjegyzést tett történeti háttér nélkül, SZINNYEI (1903: 257) szerint viszont a *-lak/-lek* magánhangzója állandó, ezért nem volt, és nincs is benne váltakozás, tehát ab ovo alsó nyelvállású volt.

MELICH és KLEMM csak a Sg1. sz. alanyi igerag magánhangzójából (vö. pl. *lát-ok, néz-ék, üt-ök*) kiindulva vélhette eredetileg középső nyelvállásúnak a *-lak/-lek* magánhangzóját, ami persze teljesen logikus feltevés, nyilván így is kellett lennie. Talán a *kér-él* igének fordulhatott elő leggyakrabban a 2. személyű tárgyra utaló Sg1. személyű alakja, de gyaníthatólag így is meglehetősen ritkán szerepelhetett, különösen nehezen kerülhetett volna be nyelvemlékszövegekbe, hiszen olyan közvetlen kapcsolatteremtést fejez ki, amely feltételezi a szemtől szemben megvalósuló kommunikációt. A talán gyakori *kér-él-ek* alakban a kiejtés monotóniájának csökkentése végett történhetett a *kér-él-ek* > *kér-élek* progresszív disszimiláció, majd ez indukálta a többi ige ilyen alakjában a *-lok/-l-ek* (?-lök) > *-lak/-lek* nyíltabbá válást, amit a Keszthelyi kódex *hywtalok* (> *hívtalak*; közli MELICH 1913: 156, jegyzet, 1914: 35, jegyzet) és a Döbrentei kódex *zülelek* (*szülel-ek/szülel-ek* > *szüllek*;⁷ közli NySz. 3: 351; E. ABÁFFY 1991b: 144) adata is mutat; e változás következtében transzparens lett az új morfémaegyüttes.

Más esetben pedig éppen a regresszív asszimiláció módosította a finit ige hangalakját: „*ad-^{on}* : > *ad-^{on}ak* ~ *ad-^{on}anak*; *lég-^{yn}* : > *lég-^{yn}enek* ~ *lég-^{yn}enek*” (BENKŐ 1980: 249).

2.5. Nekem úgy tűnik, hogy a KLEMM (1928–1940: 122) idézte *tanitanolok, ruháznolok* (*büntetnelek, kérnelek, vernelek, üldöznelek*)⁸ alakok támogatják a nyelvállás szerinti disszimilációval kapcsolatos magyarázatomat, ti. a birtokos személyjeles infinitívusokban az igenévképző magánhangzója mindig középső nyelvállású, vagyis pl. *vern-ém, tanítanod, ruháznom, üldöznöd, büntetn-ém, kérn-éd*, tehát a KLEMM-féle palatális hangrendű alakok valójában ilyen hangalakúak: *vern-élek, üldözn-élek, büntetn-élek, kérn-élek*.

Természetesen téves elképzelés, hogy a tárgyas ragozás igeragjai eredetileg birtokos személyjelek lettek volna, valójában mindegyik valamikor az alapnyelv igen ősi korszakában a személyes névmások agglutinációjával keletkezett, ezért egyezik meg többé-kevésbé a két kategória megfelelő elemeinek hangalakja. De azt is le kell szögezni, és ezt a tudomány művelői régóta így vallják, hogy a tárgyas igei személyragok és a birtokos személyjelek közti hangalaki hasonlóság vagy egyezés és a funkcionális közelség teljesen nyilvánvaló tény közös forrásuk és azonos keletkezési körülményeik folytán (ehhez vö. pl. BENKŐ 1980: 256–257).⁹

⁷ Föltéve, hogy nem elbeszélő múltú igealakról (*szülelek*) van szó.

⁸ Vajon nem inkább *üldözn-élek*?

⁹ Célszerű azonban szem előtt tartani, hogy a személyes névmásokból agglutinálódott személyvégződések nyilvánvalóan a grammatikai funkciók szerinti formában enklitizálódtak majd agglutinálódtak a lexémákhoz, vagyis az ige alanyi funkciót hordozó személyjelölőjének előzménye nominatívuszi személyes névmás volt, a tárgyas ragozású igerag akkuzatívuszi alakú személyes névmásból keletkezett, a birtokos személyjel előzménye genitívuszragos személyes névmás volt (l. HONTI 1995: 60–61). Vagyis pl. **anta-mš* > > **anta-m* 'ich gebe' > fi. *anna-n* ~ m. *ado-m*, **anta-tš* > > **anta-t* 'du gibst' > fi. *anna-t* ~ m. *ado-d*, **anta-Dx/Pr/Ø* > **anta-pa/Pr/Ø* 'er gibt' > fi. *anta-a* ~ m. *ad-Ø*, **anta-sšt* 'er gibt ihn/es' > (fi. *antaa hänet/sen* ~) m. *ad-ja*, **kota-mšn* > > **kota-mš* 'mein Haus' > fi. *kota-ni* ~ m. *háza-m*, **kota-tšn* > > **kota-tš* 'dein Haus' > fi. *kota-si* ~ m. *háza-d*, **kota-sšn* > > **kota-sš* 'sein Haus' > > fi. *kota-nsa* ~ m. *ház-a*; Dx = **pa/*pā* vagy **ja/*jā*, vagy **-k* partícipiumképző, Pr = praesens.

Mindegyiküknek egyik funkciója a határozottság kifejezése, és ez szemléletesen megnyilvánul abban, hogy a *-lak/-lek* birtokos személyjelként főnévi igenévhez is járulhat: *meg kell nékem tégedet vernelek / tanítanolak / ruháznolok / üldöznelek / büntetnelek, szabad kérnelek* (idézi: KLEMM 1928–1940: 122).

2.6. A *-lak/-lek* ragos igealakokról való funkcionális tudnivalókat szerintem a következő idézet foglalja össze hitelesen: „Ennek az elemnek a használata a megfelelő szintaktikai viszonylatokban épp olyan kötelező, mint a 3. személyű tárgyra utaló tárgyas személyragok jelentkezése a maguk kötött környezetében. Utaló ereje is ugyanolyan hatékony: maradéktalan biztonsággal idézi fel minden helyzetben az E/1. személyű alanyt és a 2. személyű – természeténél fogva mindig határozott – tárgyat. [Bekezdés.] Leíró szempontból mindenképpen tárgyas személyragnak kell tehát minősíteniünk a *-lak/-lek*-et; ez a minősítés akkor is helytálló maradna, ha az elnevezést VELCSOV MÁRTONNÉ korrekciójával »határozott tárgyas«-ra változtatnánk [VELCSOVNÉ 1974: 126–128, H. L.]. [...] Ahogy azonban elkülönül a *-lak/-lek* az alanyinak nevezett személyragoktól a tárgyra utalás többletjelentése révén, ugyanúgy a tárgyasként ismert többi igealaktól is elválík a vonatkoztatott tárgy személyét illetően”¹⁰ (M. KORCHMÁROS 1977: 73–74).

Ezt a határozott állásfoglalást még inkább megerősítendő olyan érveket sorolok fel, amelyek a kérdéskör történeti és leíró tanulmányozása során direkt vagy indirekt módon esetleg már többször is megfogalmazódtak.

Kétségtelen, hogy a *látlak, nézlek* alakokban benne foglaltatik az egyébként rejtőzködőnek tűnő tárgy, míg pl. a *látom, nézem* igealakok történetileg is, expliciten is megjelenítik a tárgyat. Én is úgy látom tehát, hogy a *-lak/-lek* határozott Sg2. és/vagy Pl2. személyű személyes névmási tárgyat jelöl annak ellenére, hogy nincsen olyan eleme, amely eredetét tekintve explicit módon a 2. személyű személyes névmási tárgyat jelölné, ezért jogos LOTZ (1962, 1967, 1976b, 1976c) nyomán – aki egyébként határozottan helytelenítette az ilyen megformáltságú igealak tárgyas ragozásúként való kategorizálását – implikatív alaknak minősíteni.

Hasonlóan zavarba kellene jönnünk azonban néhány más igealakunk megítélésakor is, amelyek közül kettőt említek meg. Nyilvánvaló, hogy az *-m* személyragos *látom* és *nézem* határozott tárgyra utalnak, de az *ikes* igék ugyancsak Sg1. személyű alakjai esetében a személyrag nem teszi nyilvánvalóvá, vajon van-e az igealaknak határozott tárgya, vagy egyáltalán van-e tárgya, vö. pl. *bort iszom, iszom a bort ~ bort öntök, öntöm a bort, látnánk valamit, látnánk őt*. Ezzel csak azt kívánom deklarálni, hogy például az *iszom* és a *látnánk* kontextustól függetlenül nem minősül sem alanyi, sem tárgyas ragozású képződménynek, miképpen például a *nyom* és a *fagy* sem tekinthető környezettől függetlenül sem főnévnek, sem igeének, vagyis teljesen értelmetlen a nomenverbum mibenlétén „légüres térben”

¹⁰ A most idézett állásfoglalással ellentétben némelyek nem nyilvánítanak egyértelmű vélelmet, ami talán érthető is. Vö. pl. „az egyes szám 1. személyű igen 2. személyű tárgy esetén megjelenő *-lak/-lek* rag, mely nem illik sem a tárgyas, sem a tárgyatlan paradigmába; esetlegességnak tűnik a grammatika rendszerében” (É. KISS 2003: 323). „Although according to the traditions of Hungarian linguistics the *-lak* inflection is not part of the definite paradigm, I regard it as such on the basis of its function” (KÖRTVÉLY 2005: 39, 12. jegyzet); e szerző ugyanezen könyvének a 40. oldalán lévő táblázatban a *nézlek* igealak azonban a „determinative” oszlopban található.

töprengeni, de a most példaként felsorolt igealakok esetében statisztikai, gyakorisági szempontból kiindulva bizonyos formákat potenciálisan inkább tárgyas ragozásúnak vagy óvatosabban fogalmazva: tárgyi irányultságúnak tekinthetünk; ilyen az *iszom*, míg a *látnánk* esetében nincsen támpontunk.

3. Összefoglalás. A dolgozatban két kérdésre próbáltam választ találni a *-lak/-lek* személyragos igealakok (pl. *látlak, nézlek*) kapcsán: 1. alanyi vagy tárgyas ragozásúnak minősülnek-e, 2. miként jött létre ez a raghalmozódás.

Az első kérdésre az a válasz adható, hogy funkcióját tekintve határozott tárgyat jelenítenek meg az ilyen igealakok, noha a cselekvőre, az alanyra közvetlenül utaló személyvégződésük, a *-k* révén az alanyi ragozási sorhoz kapcsolódnak. Az *l* révén a tárggyal asszociálódott, alaktani megformáltságuk és ennek következtében funkciójuk folytán a határozott tárgyra utalónak, de nem expressis verbis tárgyas megformáltságúnak, hanem – KOROMPAY KLÁRA javaslatára – különös, egyedi jelenségnek minősítem a *-lak/-lek* ragos igealakokat.

A második kérdésre tulajdonképpen már jó száz évvel ezelőtt megszületett a némelyek által időnként vitatott, de teljesen hiteles válasz: a frekventatív (és a denominális) *-l* képzős igék Sg1. személyű alakjából morfémahatár-eltolódás révén jött létre ez az új „tárgyi személyvégződés”: pl. *kérlek* 'kérek; kérlek téged(et)/titeket' > *kérlek* 'kérek; kérlek téged(et)/titeket' > *kérlek* 'kérek téged(et)/titeket'. Ebben a *-lak/-lek* alakban a más morfológiai előzményre visszamenő Sg2. személyű *-l* igei személyrag és a vele homofon frekventatív (és denominális) *-l* képző funkcionálisan asszociálódott, és így a Sg2. (> Pl2.) személyű tárgy és a Sg1. személyű alany portmanteau-morfémájává lett.

Kulcsszók: magyar nyelv, morfológia, igei személyrag, nyelvtörténet.

Hivatkozott irodalom

- E. ABAFFY ERZSÉBET 1991a. Igei személyragjaink eredetéről: vitás kérdések. *Magyar Nyelv* 87: 385–393.
- E. ABAFFY ERZSÉBET 1991b. Az igei személyragozás. In: BENKŐ LORÁND szerk., *A magyar nyelv történeti nyelvtana. I. A korai ómagyar kor és előzményei*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 122–159.
- E. ABAFFY ERZSÉBET 1992. Az igei személyragozás. In: BENKŐ LORÁND szerk., *A magyar nyelv történeti nyelvtana. II/1. A kései ómagyar kor: Morfematika*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 184–238.
- BALASSA=BALASSA JÓZSEF, *Amagyar nyelv szótára* 1–2. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1940.
- BÁRCZI GÉZA 1965. A tárgyrag eredetének kérdéséhez. *Magyar Nyelv* 61: 276–281.
- BÁRCZI GÉZA 1975. *A magyar nyelv életrajza*. 3. kiadás. Gondolat Kiadó, Budapest.
- BENKŐ LORÁND 1980. *Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegei*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- COMRIE, BERNARD 1980. Invers verb forms in Siberia: evidence from Chukchee, Koryak, and Kamchadal. *Folia Linguistica* 1/1: 61–74.

- CzF. = CZUCZOR GERGELY – FOGARASI JÁNOS, *A magyar nyelv szótára* 1–6. Emich Gusztáv/Athenaeum, Pest/Budapest, 1862–1874.
- DEN DIKKEN, MARCEL 2004. Agreement and 'clause union'. In: É. KISS KATALIN – VAN RIEMSDIJK, HENK eds., *Verb clusters*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam–Philadelphia. 445–496.
- É. KISS KATALIN 2003. A szibériai kapcsolat (avagy miért nem tárgyasan ragozzuk az igét 1. és 2. személyű tárgy esetén). *Magyar Nyelvjárások* 41: 321–326.
- É. KISS KATALIN 2005. The inverse agreement constraint in Hungarian – a relic of a Uralic–Siberian Sprachbund? In: BROEKHUIS, HANS – CORVER, NORBERT – HUYBREGTS, RINY – KLEINHENZ, URSULA – KOSTER, JAN eds., *Organizing Grammar. Linguistic Studies in Honor of Henk van Riemsdijk*. Mouton de Gruyter, Berlin. 108–116.
- É. KISS KATALIN 2010–2011. A magyar alanyi és tárgyas igeragozás kialakulásának szintaktikai hátteréről. *Nyelvtudományi Közlemények* 107: 131–146.
- É. KISS KATALIN 2013. The Inverse Agreement Constraint in Uralic Languages. *Finnougric Languages and Linguistics* 2/1: 2–21.
- É. KISS KATALIN 2015. Mondattani rekonstrukció nyelvi kövületekből. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 27: 107–125.
- É. KISS KATALIN – KÁNTOR GERGELY 2014. Változások az igei toldalékolás morfoszintaxisában és szintaktikai hátterében. In: É. KISS KATALIN szerk., *Magyar generatív történeti mondattan*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 53–94.
- EWUng. = *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* 1–2. Hrsg. BENKŐ, LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993–1995.
- HAVAS FERENC 2004. Objective Conjugation and Medialisation. *Acta Linguistica Hungarica* 51: 95–141.
- HAVAS FERENC 2005. Tárgyas ragozás és medializáció. In: OSZKÓ BEATRIX – SIPOS MÁRIA szerk., *Uráli Grammatizáló*. Budapesti Uráli Műhely 4. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. 147–185.
- HÄKKINEN, KAISA 1994. *Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo–Helsinki–Juva.
- HEGEDŰS ATTILA 2020. Pótlás a Kis magyar nyelvtörténethez: a *-lak/-lek* igerag eredete. In: KENESEI ISTVÁN főszerk., *Újabb eredmények a grammatikaelmélet, nyelvtörténet és uralisztika köréből*. Általános Nyelvészeti Tanulmányok 32. Akadémiai Kiadó, Budapest. 397–404.
- HONTI LÁSZLÓ 1995. Zur Morphotaktik und Morphosyntax der uralischen/finnisch-ugrischen Grundsprache. In: LESKINEN, HEIKKI szerk., *Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum 10–15. 8. 1995. 1. Moderatores*, Jyväskylä. 53–82.
- HONTI LÁSZLÓ 2020a. Zur Frage nach den dentalen Spiranten in den Vorgängern der uralischen Sprachen. *Folia Uralica Debreceniensia* 26: 75–106.
- HONTI LÁSZLÓ 2020b. A magyar nyelv 2. személyű személyvégződései (nyelvtörténeti tanulmány). *Folia Uralica Debreceniensia* 27. Megjelenés alatt.
- HORGER ANTAL 1931. *A magyar igeragozás története*. Acta Litterarum AO Scientiarum Reg. Universitatis Hung. Francisko-Josephinae. Sectio: Philologico-Historica 2. Szegedi Városi Nyomda és Könyvkiadó R.-T., Szeged.

- KLEMM ANTAL 1925. A *-lak, -lek* tárgyas személyrag eredete. *Magyar Nyelv* 21: 256–259.
- KLEMM ANTAL 1928–1940. *Magyar történeti mondattan*. A magyar nyelvtudomány kézikönyve II/6/1–3. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- M. KORCHMÁROS VALÉRIA 1977. A magyar igealakok funkcionális rendszere. *Néprajz és Nyelvtudomány* 21: 71–87.
- KÖRTVÉLY ERIKA 2005. *Verb conjugation in Tundra Nenets*. *Studia Uralo-Altaica* 46. SzTE Finnugor Tanszék, Szeged.
- LOTZ JÁNOS 1962. The Place of the Implicative {-LAK} Form in the Conjugational Pattern of Hungarian. *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 125: 317–327.
- LOTZ JÁNOS 1967. A személy, szám, viszonyítás és tárgyhatarozottság kategóriái a magyarban. *Nyelvtudományi Értekezések* 58: 249–255.
- LOTZ JÁNOS 1976a. *Szonettkoszorú a nyelvről*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- LOTZ JÁNOS 1976b. A magyar nyelv grammatikai kategóriái. In: LOTZ 1976a: 121–126.
- LOTZ JÁNOS 1976c. A {-LAK} bennfoglaló alak helye a magyar igeragozás rendszerében. In: LOTZ 1976a: 179–184.
- MELICH JÁNOS 1913. A magyar tárgyas igeragozás. (Alaktani fejtegetés.) *Magyar Nyelv* 9: 1–14, 58–67, 105–111, 152–161, 207–212, 248–254, 297–306, 337–345, 392–399.
- MELICH JÁNOS 1914. *A magyar tárgyas igeragozás (Alaktani fejtegetés)*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 14. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- MIKOLA TIBOR 1988. Geschichte der samojedischen Sprachen. In: SINOR, DENIS ed., *The Uralic Languages. Description, History and Foreign Influences*. Handbuch der Orientalistik. E. J. Brill, Leiden – New York – København – Köln. 219–263.
- MIKOLA TIBOR 2004. *Studien zur Geschichte der samojedischen Sprachen aus dem Nachlass herausgegeben von Beáta Wagner-Nagy*. *Studia Uralo-Altaica* 45. SzTE Finnisch-Ugrisches Institut, Szeged.
- NYÍRI ANTAL 1973–1974. A magyar indeterminált (alanyi) és determinált (tárgyas) igeragozási rendszer kialakulásának története. *Néprajz és Nyelvtudomány* 17–18: 149–159.
- NYÍRI ANTAL 2004. *Szófejtések és nyelvtörténeti tanulmányok*. Juhász Nyomda Kft., Szeged.
- NySz. = SZARVAS GÁBOR – SIMONYI ZSIGMOND, *Magyar nyelvtörténeti szótár a legrégibb nyelvelmélektől a nyelvújításig* 1–3. Hornyánszky, Budapest, 1890–1893.
- RÉDEI KÁROLY 1989. A finnugor igeragozásról különös tekintettel a magyar igei személyragok eredetére. *Nyelvtudományi Közlemények* 90: 143–161.
- SÁMSONI EDGÁR 1926. *A magyar nyelv egyszerű gyakorító igeeképzői*. Pannonhalma.
- SÁROSI ZSÓFIA 2003. Morfématörténet. In: KISS JENŐ – PUSZTAI FERENC szerk., *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest. 129–172.
- SEREBRENNIKOV, B. A. [= Серебренников, Б. А.] 1974. *Вероятностные обоснования в компаративистике*. Наука, Москва.
- SZINNYEI JÓZSEF 1903. Alaktani adalékok. *Nyelvtudományi Közlemények* 33: 129–138, 241–260.
- TAULI, VALTER 1956. The Origin of Affixes. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 32: 170–225.
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.
- THOMSEN, VILHELM 1912. A magyar tárgyas ragozásról. *Magyar Nyelvőr* 41: 26–29.

- TMNy. = BALASSA JÓZSEF – SIMONYI ZSIGMOND, *Tüzetes magyar nyelvtan történeti alapon* 1. *Magyar hangtan és alaktan*. MTA, Budapest, 1895.
- UgAl. = BUDENZ JÓZSEF, *Az ugor nyelvek összehasonlító alaktana*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1884–1894.
- ÚMTsz. = *Új magyar tájszótár* 1–5. Főszerk. B. LŐRINCZY ÉVA. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979–2010.
- VELCSOV MÁRTONNÉ 1974. A magyar nyelv verbum finitumainak néhány kérdése. In: RÁCZ ENDRE – SZATHMÁRI ISTVÁN szerk., *Tanulmányok a mai magyar nyelv szófajtana és alaktana köréből*. Tankönyvkiadó, Budapest. 125–133.

**On the Hungarian suffix *-lak/-lek* as in *látlak* ‘I can see you’
vs. *nézlek* ‘I am looking at you’**

The author of this paper tries to find answers for two questions in connection with the Hungarian verbal ending *-lak/-lek* (*lát-lak* ‘I can see you’, *néz-lek* ‘I am looking at you’): (1) Does this ending belong to the definite or the indefinite conjugation? (2) How did this complex ending come into being? The answer to the first question is that such verb forms, considering their functions, refer to definite objects, though their personal ending *-k* referring to the subject directly links them to the indefinite conjugation. The author takes verb forms in *-lak/-lek* to be associated with the direct object by the element *-l-*, and morphologically and hence functionally referring to a definite object – but not *expressis verbis* formed as part of the definite conjugation but rather to be a particular and unique phenomenon. The most authentic answer for the second question was in fact born already more than 100 years ago, which was debated by some people from time to time: the *-lak/-lek* ending has developed from the first person singular of frequentative (and denominal) verbs with an *-l* suffix by means of metanalysis. In the *-lak/-lek* ending two suffixes were associated: the *-l* verbal ending of 2sg and the *-l* frequentative (and denominal) suffix which are homophonic with each other, therefore they became one portmanteau morpheme of the 2sg object and of the 1sg subject.

Keywords: Hungarian language, morphology, verbal ending, language history.

HONTI LÁSZLÓ
Nyelvtudományi Intézet
Károli Gáspár Református Egyetem